

LUNDS
UNIVERSITET

Emotioner och identitetskonstruktioner genom narrativ

- En analys av kvinnliga överlevares erfarenheter från
koncentrationsläger

Lunds Universitet
Statsvetenskapliga Institutionen
Kandidatuppsats, Statsvetenskap
Handledare: Annika Björkdahl

Anna Grumstedt
19920412-1868
STVK02
HT17

Abstract

The flow of narratives of Holocaust survivors has increased, and so has the importance of studying emotions and identity constructions. The aim of this study is to create a greater understanding of how female survivors describe their time in the concentration camps, mostly the Ravensbrück-camp, using emotions, and how their identity constructions shifts during their stay. The study is situated in the *Emotions in IR-context*.

The theories being used is on emotions and narrative theory, as individuals tend to create and reproduce their identity through narratives. The material which is used in the analysis is 10 unexplored interviews/testimonies from the camps with female survivors. The results that were concluded were that the survivors tended to shift their identity throughout their stay in the camps, mostly from identifying themselves as victims to parts of their original identity. The survivors used emotions such as anger, fear, joy and guilt in order to describe their stay in the camps. Most of them described the brutal violence and oppressions against them and the other prisoners, which might be a way to justify their own position.

Nyckelord: Emotioner, identitet, narrativ, Ravensbrück, Emotions in IR

Antal ord: 10 000

Innehållsförteckning

1. INTRODUKTION	1
1.1 SYFTE & FRÅGESTÄLLNINGAR	2
1.2 DISPOSITION	3
2. TEORETISKT RAMVERK	4
2.1 EMOTIONER	4
2.2 <i>EMOTIONS IN INTERNATIONAL RELATIONS</i>	7
2.3 NARRATIV TEORI	10
3. MATERIAL	13
4. METOD	15
4.1 NARRATIV METOD	15
4.2 TILLVÄGAGÅNGSSÄTT	16
4.3 TILLFÖRLITLIGHET	17
5. ANALYS	20
5.1 NARRATIV FRÅN KONCENTRATIONSÄGREN	20
5.2 EMOTIONERS ROLL I NARRATIV	23
5.3 ÖVERLEVARES IDENTITETSKONSTRUKTIONER	27
6. SLUTDISKUSSION	30
7. REFERENSER	33
7.1 LITTERATUR	33
7.2 MATERIALKÄLLA	35

1. Introduktion

Den 20 oktober 2017 presenterades ett tidigare helt outforskat material på Lunds Universitetsbibliotek bestående av cirka 500 intervjuer med överlevare från koncentrationslägren samt några av deras personliga tillhörigheter. Överlevarna anlände till Sverige med de Vita bussarna våren 1945 och intervjuades på plats av The Polish Research Institute under ledning av Zygmunt Łakociński som var lektor i polska vid Lunds Universitet. Dessa intervjuer transkriberades och förvarades i USA fram till år 2004 då materialet skickades tillbaka till Lund. Efter ett antal år och substantiella donationer senare så har många av dessa intervjuer bearbetats och översatts till engelska och svenska samt digitaliserats. Detta material ligger till grund för studiens analys, ur vilket ett urval gjordes för att avgränsa studien.

De globala teknologiska framstegen som internet och digitala databaser har underlättat flödet av narrativ och därmed ökat möjligheterna att kunna belysa individuella människöden. Detta har lett till ett stort engagemang från människor världen över, vilket i sin tur har lett till att stora nätverk har skapats (Schaffer & Smith, 2004:226). Detta skapande kan ses som en motreaktion till att endast presentera mänskligt lidande med siffror, vilket har varit fallet tidigare och vilket kan ses som en strategi för att avhumanisera och *othering* av den utsatta gruppen (Kurz, 2015: 32). Det valda materialet, och därmed i detta fall studien, är därför intressant av en mängd olika anledningar; till exempel är det outforskat, det innehar hög relevans för både det statsvetenskapliga fältet och för samhället i stort, och det ger stor möjlighet till framtida kumulativitet. Den sista anledningen grundar sig i att det är en av de första studierna som görs av materialet, och kan därför vara en byggsten för kommande studier.

Intervjuerna är av berättande karaktär, vilket öppnar upp för möjligheten att genomföra en narrativ analys av dem. Många forskare anser att berättelsens retorik styrs av makt och kan därför användas som ett verktyg då vi ständigt letar efter orsaker till händelser (Johansson, 2005:36–37). Det är viktigt att ha i åtanke att en berättelse är en individuell skapelse, men som återfinns i en historisk kontext inom ett tid-och rumsperspektiv (Laslett, Maynes & Pierce, 2008:4) och att berättarens

identitet både upptäcks och skapas genom och i narrativet (Johansson, 2005:84), vilket gör metoden relevant för studiens forskningsproblem. Man kan med andra ord öka förståelsen för berättarens upplevelse av lägren och om och i så fall hur deras identitet har förändrats, och i förlängningen även ge insikter som kan användas i politiken och i samhället (Robertson, 2012:221). Materialet är även intressant då det ofta hävdas att män och kvinnor har upplevt trauman på samma sätt. Detta trots att forskningen endast är baserad på mäns upplevelser då de ofta träder fram efter ett trauma och ges större utrymme, vilket leder till att de anses vara enklast att forska om (Enloe, 2004:102). På grund av detta gjordes avgränsningen till att endast analysera kvinnliga överlevares narrativ.

1.1 Syfte & Frågeställningar

Studien positioneras inom Internationella Relationer-fältet (IR), och då specifikt inom *Emotions in IR*, vilket på senare år har utvecklats mer och mer. Syftet är därför att genom tolkning erhålla en ökad kunskap för hur kvinnliga överlevare från koncentrationsläger dels beskrev sin tid där, dels hur de genom berättande diskuterade sin identitet. Syftet innefattar även en ökad kunskap för hur emotioner kan uttryckas genom narrativ.

För att kunna uppnå detta syfte kommer studien att besvara följande huvudfrågeställning:

- Hur representeras emotioner och identitetskonstruktioner i kvinnliga överlevares narrativ från sin tid i koncentrationsläger?

Med hjälp av följande operationella frågeställningar:

- Hur beskriver överlevarna generellt sin tid i koncentrationslägren?
- Hur använder sig överlevarna av emotioner för att beskriva sin tid där?
- Hur kan förändringar i överlevarnas identitetskonstruktioner upptäckas?

Då forskaren innehar ett tolkande konstruktivistiskt perspektiv ger det relevans för hur frågeställningarna är formulerade och för forskningsproblemet då syftet inte är att uppnå en absolut och allmängiltig sanning utan snarare att utöka kunskapen och förståelsen för att det finns flera sanningar. Studien är även influerad av ett *gender*-perspektiv vilket vid vissa tillfällen kommer att lysa igenom. Valet av analysmetod i relation till den ontologiska utgångspunkten är även relevant då det anses att den

sociala verkligheten är språkligt eller diskursivt konstruerad. Språket är inte enbart reflekterande av verkligheten, utan skapar den även vilket leder till att den materiella världen i sig inte har något värde utan den sociala (Johansson, 2005:18). Det är även viktigt att ta i beaktning hur kritiska utgångspunkter alltid har ett uttalat syfte oavsett om forskaren är medveten om det eller ej (Ackerly & True, 2010:246).

1.2 Disposition

Uppsatsen har disponerats i sju kapitel. Det inledande kapitlet består av en introduktion till forskningsproblematiken, syftet och frågeställningarna samt dispositionen av uppsatsen. Där presenteras även dess relevans för det statsvetenskapliga fältet samt för samhället. I det andra kapitlet redovisas den teoretiska grunden vilken analysen vilar på. Nästkommande kapitel presenterar det valda materialet, och sedan metodiken och de metodologiska övervägandena. Det femte kapitlet utgörs av analysen som är uppdelad i tre avsnitt. Utifrån denna analys och diskussion presenteras slutsatserna i det sjätte kapitlet. Uppsatsen avslutas med ett referensavsnitt.

2. Teoretiskt Ramverk

Det teoretiska ramverket ligger till grunden för kommande val gällande till exempel metod. Kapitlet inleds med en grundlig förklaring gällande vad emotioner är, och inte är, och hur de är kopplade till den ontologiska utgångspunkten. Detta knyts sedan till det större teoretiska sammanhanget som är *Emotions in IR*, vilket samspelar med den narrativa teorin. Detta då emotioner lämpar sig att analyseras i just narrativ, och då studien har positionerats inom just *Emotions in IR*.

2.1 Emotioner

Uppfattningen av våra känslor och dess uttryck är under ständig förändring. En skillnad som ofta görs av sociologer är den mellan just emotioner och känslor. De pekar på hur känslor är de som ses som ”sinnesförmimmelser och upplevelser som en person erfar inåt”, medan emotioner istället är det som tar sig i uttryck utåt (Wettergren, 2013:16–17).

Varken känslor eller emotioner, uppstår ur intet. De är inte heller tydligt avgränsade utan ingår i ett socialt sammanhang genom interaktioner mellan människor och är ofta direkt kopplade till individers handlingar (Wettergren, 2013:11, 18). Det kan även hävdas att emotioner är en del av varje mänsklig upplevelse, samt att de är det ”klister” som formar de interaktioner som skapar sociala och kulturella strukturer (Turner & Stets, 2005:1).

Den kognitiva aspekten innebär att emotioner inte kan formas förrän efter ett objekt eller en händelse har skett (Turner & Stets, 2005:9). En emotion betraktas av sociologen Åsa Wettergren som en *komplex känsla* på grund av just detta, då hon pekar på att emotioner är en form av kausalitet. Den kulturella kontexten och de samhälleliga normerna påverkar även uttrycket antingen medvetet eller omedvetet (2013:17). Man kan kortfattat beskriva emotioner och dess olika komponenter som en *beredskap för att handla* (2013:17–18).

ACT- *affect control theory* - påvisar att människor ger uttryck för emotioner när deras förväntningar inte infrias, vilka i sig är baserade på de kulturella förväntningarna och normerna för hur människor agerar socialt. Teorin pekar på hur identiteter hänger ihop med samhället, och därför påverkar dess beteende av den sociala kontexten vilket gör att man kan förutsäga hur en individ kommer att bete sig kopplat till förväntningarna på gruppen (Shank & Lulham, 2016:614).

ICT- *identity control theory* - är en påbyggnad av ACT men med individens identitet i fokus och inte gruppens, då individer handlar utefter de roller som är tillskrivna dem i olika situationer (Clore, 2007:334). Teorin pekar på att när en människa inte känner sig säker på sig själv återvänder den till sin ursprungliga meta-identitet. Men; om hen utsätts för många trauman, tenderar hen att istället ifrågasätta för att sedan i vissa fall omformulera sin identitet (Jasper, 2016:68). Positiva känslor och handlingar är resultatet av status och makt, medan negativa känslor som rädsla och ångest härstammar ur dess motsats (ibid:67). Just status-och maktrelationer leder till att de människor som berörs i vissa givna situationer har en benägenhet för en viss form av emotionsuttryck (Wettergren, 2013:117). Till exempel grundemotionen rädsla uppstår när en individs makt minskar i relation till att någon annans ökar (ibid:160), vilket diskuteras nedan.

2.1.1 Emotioner - Sociala konstruktioner?

Konstruktivismen, som denna uppsats grundar sig i, menar på att det inte finns en sanning utan flera, och den innebär att man har en kritisk inställning till självklar kunskap. Denna vetenskapssyn hävdar även att det finns samband mellan kunskap och sociala processer, samt mellan kunskap och sociala handlingar (Winther Jørgensen & Phillips, 2000:11–12).

Påståendet att emotioner till största delen är sociala konstruktioner är grundat i att det som människor känner är påverkat av socialisering in i en kultur och samhällsliga strukturer och normer. Även kulturella ideologier, religiösa övertygelser och traditioner påverkar emotioner, vilket pekar på att även de sociala konstruktionerna förändras över tid och ser olika ut i olika samhällen. Det existerar

dock ett antal grundemotioner som hävdas vara biologiskt anknutna, så som rädsla, glädje, sorg, skam och vrede (Wettergren, 2013:15).

Det bör dock tilläggas att vissa forskare anser att emotioner är drivna av biologiska processer, men inte så mycket mer (Turner & Stets, 2005:2–3). Detta diskuteras även av Ross som dock frångår detta och anser att socialkonstruktivister endast erkänner emotioner som konstruktioner och inte som något som är förknippat med biologin (2006:199). Samma forskare tillsammans med Rom Harré (1986:5) anser att emotioner snarare är kognitiva övertygelser än kroppsliga tillstånd och adderar att dessa öppnar upp möjligheten för att de flesta emotioner endast kan existera i ett ömsesidigt utbyte vid ett socialt möte (Ross, 2006:201). Susan Brison anser, i tillägg till detta, att människor sällan medvetet konstruerar känslor, utan att de skapas och reproduceras av diskurser (2002:33), vilket förstärks av Spike Peterson och Anne Runyan (2010:10–11) som pekar på att dessa diskurser upprätthålls av symboler, språk och institutioner i alla nutida samhällen.

Ett av konstruktivismens, då speciellt socialkonstruktivismens, argument består av att människor gör saker eller inte beroende på sociala konstruktioner vilket påverkar deras beteende på olika vis beroende på situation. Det hävdas även att interaktioner med andra individer gör att dessa genereras och reproduceras (Lowndes, Marsh & Stoker, 2017:75, 85). Detta påvisas även av Erving Goffman då han anser att alla aktörer är inbäddade i en större kontext som består av olika parametrar så som kulturella regler och normer, vilka i sin tur leder aktören till olika beslut och därmed även emotioner (1959). Aktören är också en del av interaktioner, vilket leder till att hen presenterar sig själv utifrån givna attribut och normer (Turner & Stets, 2005:28), vilket leder till att aktörens identitet också bestäms utifrån andra aktörer utöver hen själv.

Konstruktivister tenderar att luta sig mycket mot kontrasterande jämförelser. Detta innebär att det hävdas att en individ hade agerat annorlunda i en annan socialt konstruerad kontext, och att individers handlingar är beroende av specifika diskursiva grunder (Lowndes, Marsh & Stoker, 2017:89). Om en individ är medlem i en given grupp, till exempel en etnisk folkgrupp eller en social rörelse, kan det påverka dess emotioner. Detta då gruppen ofta bygger inbördes lojalitet till de andra medlemmarna, vilka kan tänkas ändras om gruppen splittras eller om gruppodynamiken förändras av olika orsaker (Jasper, 2015:70). Att bygga upp

gemensamma mål och yttre fiender är viktigt generellt sett för att kunna känna tillhörighet med andra individer, och på så sätt kan grupper skapas. Individer tenderar att hålla fast vid det som är bekant, till exempel vid andra individer med samma religiösa uppfattning, och en rädsla för det okända är vanligt förekommande (Post, 1999:338).

I tillägg till diskussionen ovan kring gruppdynamik, bör det tilläggas att individer som inte utsätts för samma trauma, till exempel avrättning, som övriga gruppmedlemmar tenderar att känna något som kallas för *survivors guilt*, som innefattar skammen över att ha överlevt och inte de andra (Leys, 2007).

2.2 *Emotions in International Relations*

IR-konstruktivismen växte fram som en kritik mot de begränsningar som forskarna fann inom de traditionella teoribildningarna som neoliberalism och neorealism, vilket tas upp av bland andra Alexander Wendt (1999). Den skiljer sig åt från de traditionella i sättet man ser på aktörers beteende, då konstruktivismen främst hävdar att aktörer är formade utefter de sociala strukturerna och interaktionerna med andra aktörer, och därför inte är drivna av maktintressen och egoism (Reus-Smit, 2005:193, Zehfuss, 2005:95). En inriktning inom detta fält är *Emotions in IR*, vilket intresset för har ökat avsevärt de senaste åren. Detta då man anser att den dimensionen kan leda till en ökad förståelse och uppfattning av olika händelser och minnen (Ross, 2006:197). Då IR fokuserar på relationer mellan nationer, kan det verka diffust att hävda att nationer har emotioner. Vad man vid första anblick inte inser är att nationer består av folkgrupper, vilket har lett till att stater och nationer agerar utifrån emotioner på daglig basis. Detta leder till emotioners uttryck och de politiska konsekvenser som de medför bör analyseras inom IR för att hitta länkarna mellan just emotioner, personliga och sociala identiteter samt strukturer. Genom att göra detta utökas forskningsfältet och möjligheterna för tvärvetenskapliga studier ökar (Casier, Mälksoo & Morozov, 2017:2–3).

Det har exempelvis gjorts framsteg inom fältet genom att inkorporera emotioner i förhandlingar kring aktuella problem så som terrorism och kärnvapenhot. Det har även använts för att bilda mönster och kunna dra kopplingar mellan till exempel

etniska konflikter och emotioner (Ariffin, Coicaud & Popovski, 2015:44–45). Till exempel hävdas det allt oftare att stater, dess ledare, internationella organisationer och institutioner agerar *gendered* på olika vis (Wadley, 2010:38), vilket har lett till att det feministiska fokuset inom IR har ökat. Det används som ett verktyg och ett strategiskt instrument för att exkludera kvinnor och emotioner från den politiska sfären, vilket feministiska forskare har börjat problematisera och ifrågasätta. Det kan med andra ord förklaras som att stater ämnar framställa sig som den hegemoniska maskuliniteten, och gör detta genom att tillskriva fienden olika attribut som förknippas med svaghet (Gentry & Sjöberg, 2015), vilket nämndes tidigare. Att ignorera detta faktum leder till att de processer som innefattas av världspolitiken reproduceras, där staten önskar ses som den universella makten med manliga attribut (Wadley, 2010:38, 40). Detta då dominans och styrka likställs med framgång, och jämställdhet mellan kön inom staten förminsas även då det är förknippat med svaghet (Sjöberg, 2013:94).

IR-konstruktivister och feminister har riktat kritik mot att de manliga normerna och attributen tillskrivs den standardiserade rollen, till vilka kvinnor är ett supplement och därför jämförs mot dessa. Kvinnor tenderar att exkluderas till dess att de kan uppnå hypermaskulinitet – det vill säga exempelvis utföra samma arbete som män fast bättre. Kvinnligt våld tenderar även att uteslutas ur diskussionerna då våld är förknippat med manligt och med styrka. (Gentry & Sjöberg, 2015). Det anses fortfarande existera traditionella tankesätt kring att emotioner är kopplat till kvinnor, och därmed kopplat till svaghet och en offerroll (Parashar, 2015:696), vilket har lett till att det ofta förs extensiva diskussioner kring de socialt konstruerade förväntningarna på män respektive kvinnor, deras beteende i relation till dessa samt hur de kan tänkas påverkas av dem.

Att kvinnor i högre grad rapporterar om kraftfullare förtryck än män tas ofta upp i forskningsvärlden som ett argument för att belysa kvinnors situationer. Man har påvisat tre anledningar till varför detta är fallet; eftersom att kvinnor är mer känslomässigt uttrycksfulla än män, eftersom att kvinnor utsätts för mer förtryck överlag, samt eftersom att de ofta är mer utsatta och sårbara då de saknar resurser för att kunna hantera stressen (Thoits, 1991:107). Laura Sjöberg pekar på hur redan utsatta människor, som kvinnor, tenderar att förminsas i den globala politiken, och

att det krävs ett personligt och emotionellt perspektiv för att kunna ändra på detta (2011:699).

IR-teoretiker hävdar, som tidigare nämnt, att emotioners uttryck ofta sker på individnivå genom sociala utbyten och relationer med andra människor. Man hävdar även att detta är anledningen till att ämnet bör diskuteras ur ett IR-perspektiv (Ariffin, Coicaud & Popovski, 2015:28). Detta då emotioner även kan förflyttas till en gemensam nivå, till exempel den politiska eller den sociala. Genom denna transformation ökar även emotionernas komplexitet eftersom de då har förflyttats utanför individernas egna kroppar. Delade emotionsuttryck leder därmed till konstruktioner av minnen som är kopplade till gruppen, istället för direkta upplevelser av till exempel trauman. Man föds inte med en uppfattning av eller minnen från till exempel ett krig, utan man lär sig om det genom narrativ som återberättas och därmed skapas och reproduceras konstruktionen av händelsen (Fierke, 2015), vilket är en av anledningarna till att man ofta vill ta vittnesmål och dokumentera en konflikt för att kunna föra vidare objektiv kunskap och konkreta erfarenheter. Det är även viktigt att ha i åtanke att emotioner överlappar och kombineras med varandra, samt att de transformeras över tid och på detta vis påverkar till exempel politiska beslut. En annan stor anledning till att emotioner bör studeras i relation till IR är att all mänsklig handling styrs av emotioner, vilket även innebär att alla handlingar medför olika risker och potentiella fördelar (Jasper, 2015:78).

Som en kritik mot emotionssociologi inom IR-fältet har det pekats på att det är viktigare att analysera mer påtagliga effekter av staters beteenden än de strukturella. Kvantitativa forskare har därför hävdat att emotioner inte går att analysera då de inte är mätbara i siffror, vilket kan vara en orsak till att ämnet har undertryckts. Forskare med realistiska perspektiv har även ansett att det är onödigt eftersom att stater är anarkiska och endast styrs av makt och ekonomiska resurser (Ariffin, Coicaud & Popovski, 2015: 33–34). Genom att till exempel endast se människors död i konflikter som *collateral damage* har man på så vis underlättat beslut baserat på bland annat ekonomiska- och maktintressen istället för humanitära. Många forskare pekar därför på vikten av att involvera emotioner ännu mer (Roy, 2015:82), då det leder till mer inkluderande problemlösningar.

Affekter, till skillnad från emotioner och känslor, relaterar till intensiteten av de effekter och konsekvenser som skapas av emotionsuttryck. Att analysera affekter är dock inte denna studies syfte och ambition; främst eftersom att det är individer som kommer att analyseras och inte stater vilket ofta är fallet inom *Emotions in IR*. En annan anledning till detta är att affekter är abstrakta och till viss del fysiska, vilket leder till att de inte kan analyseras i en text enbart, utan även andra materialkällor måste inkluderas. Slutdiskussionskapitlet kommer dock att beröra ämnet till viss del, då det kommer att diskuteras fritt kring hur denna studie kan vara användbar i framtida studier om just detta.

2.3 Narrativ teori

Intresset för narrativa studier har ökat avsevärt inom samhällsvetenskapen de senaste åren (Johansson, 2005:17). Ett narrativ, eller en berättelse, har definierats av Viveca Adelswärd som att den uppstår när en människa i ord återger något som har hänt. Berättelser utspelar sig med andra ord i förfluten tid, eller återges i nutid (1996:10). Ännu en definition kan vara att det är det principiella verktyget för att kunna organisera vår förståelse för tid och samtidigt ge våra erfarenheter mening genom struktur och sammanhang (Abbot, 2002:3, Johansson, 2005: 16, 84). Nästa steg i definieringen kan formuleras som att vi genom att berätta något konstruerar och kommunicerar vår uppfattning om världen och detta ligger till grunden för det mänskliga tänkandet. Det ses även som en representation av en händelse eller flera (Abbot, 2002:12), då språk sägs användas av två orsaker; att uttrycka tankar och idéer, och att skapa relationer med andra genom att uttrycka en handling (Bergström & Boréus, 2012:21–22).

För att ytterligare förklara begreppet narrativ har forskare formulerat aspekter som täcker in området föredömligt. Till exempel anses det att berättelser artikulerar våra vardagserfarenheter och skapar ordning och mening åt våra vardagliga liv. Man

synliggör det man i fenomenologiska termer talar om som människors livsvärld – de regler och tolkningsramar vi rutinmässigt använder för att förstå oss själva och andra. Berättelser skapar även en slags ordning i våra liv. När vi frågar människor varför de har utvecklat en viss sorts identitet presenterar de oftast en rad berättelser för att beskriva och förklara. Dessa berättelser synliggör hur människor upplever sina subjektiva liv. När ett narrativ återberättas fogas det in i en så kallad ”gemensam narrativ tillväxt” vilket innebär att det placeras inom en konstruerad social historia tillsammans med andra, och på detta vis utformas en kontinuitet som individer kan lokalisera sin identitet inom (Bruner, 1991:20).

First-person narratives är berättelser som återberättas av den individen som har upplevt händelsen. Genom berättelser skapas möjligheten att förstå andra människor och denna form av berättelser är nödvändiga för att kunna belysa orättvisor som grupper och individer utsätts för (Brison, 2002:26). De ökar på detta vis medvetenheten kring marginalisering och förtryck i både den akademiska världen och i samhället (Robertson, 2012:226), till exempel om hur kvinnor blivit tystade av de hegemoniska och dominerande kulturella berättelserna (Johansson, 2005:23–25).

Något som därför är relevant för denna studie är argumentet att individers narrativ är nödvändiga för att undvika att omvärlden trivialiserar och avhumaniserar en hel grupp individers trauma (Minow, 1993:1435). Jonathan Shay har även en intressant poäng då han pekar på att ett trauma aldrig kan reduceras till att endast vara ett narrativ, då återberättandet gör att händelsen återupprepas i deras minne och sinnevärld och därmed påverkar berättaren intensivt (1994:172). Detta minne beskrivs ofta som ”tyranniserande” då det är väldigt inbäddad i en persons identitet och därför ofta närvarande vilket i sin tur påverkar individen negativt (Kurz, 2015:36). Studier och teorier kring minnen hade i detta sammanhang kunnat vara relevanta, men då materialet som kommer att studeras är narrativ som återges i närstående i tid till då det inträffade, begränsas teoriavsnittet genom att utesluta minnesstudier.

Det kan dock vara viktigt för berättaren att återberätta en händelse om hen har utsatts för ett trauma, främst eftersom att det kan vara en del av processen och utan detta kan personen inte gå vidare i livet och då inte förstå fullt ut vad som skedde.

De som utsätts för till exempel långvarig tortyr börjar ofta tappa associeringen med sin egen kropp under tiden, vilket också försvårar processen efteråt. Förlusten av en del av jaget efter en traumatisk händelse beskrivs ofta som att ”det är som att en del av mig själv har dött” (Brison, 2002:63). Man kan även säga att individen återuppbygger sin identitet genom att återberätta för en dedikerad lyssnare (Brison, 2002: 47, 59). Identiteten anses vara konstruerad i relation till andra individer, vilket förstörs av just traumatiska händelser då möjligheten att relatera till andra fundamentalt förstörs (ibid:40). Vissa forskare hävdar också att våra identiteter inte är givna utan att de istället förändras genom att narrativa handlingar utförs, det vill säga genom återberättande och liknande (Robertson, 2012:221).

3. Material

Vikten av att vittnesmål från överlevare från Förintelsen och andra folkmord måste lyftas och diskuteras för att individen och den kulturellt tillhörande gruppen ska kunna återhämta sig, har lyfts vid ett flertal gånger av olika forskare (Brisson, 2002:58). Därför är det valda materialet som kommer att analyseras av högsta relevans. Ravensbrück-lägret byggdes främst för kvinnor och barn och har enligt källor den högsta dödsprocenten förutom förintelselägren. Arbetet som kvinnorna fick utföra i de flesta läger var kopplat till den nazistiska krigsindustrin, och de vaktades av både kvinnliga och manliga fångvakter. Ett antal av fångarna valdes ofta ut av ledningen till att vakta sina medfångar, och dessa individer valde vid många tillfällen att försvåra livet så mycket som möjligt för sina undersåtar för att själva undslippa bestraffningar från ledningen. Lägret befriades av den sovjetiska armén i mars 1945 och många av de överlevande färdades med de vita bussarna till Sverige (Karlsson, 2011). Den interna strukturen var med andra ord väldigt komplex och denna hierarki tillsammans med fångarnas identitetstransformationer ledde till en form av gråzon. Utöver ovanstående kan tilläggas att det oftast var de privilegierade fångarna, till exempel de som var starka nog att utföra det tilldelade arbetet väl, som överlevde (Levi, 2014:84–85).

Materialet består av tio stycken intervjuer, eller nedskrivna vittnesmål, av kvinnor med olika nationaliteter och religiösa övertygelser. Dessa samlades in strax efter andra världskrigets slut av The Polish Research Institute. Intervjuerna är gjorda på polska och urvalet begränsades därför till kriteriet att de översatts till engelska. Analysen görs med detta kriterium i åtanke, främst då vissa ord kan ha en annan och/eller flera betydelser på ett annat språk. Detta var inget stort problem då de som intervjuade och de som har översatt troligtvis är kompetenta forskare, och de har anmärkt i texterna om det funnits misstankar kring kommande feltolkningar av innebörden. Texterna är en blandning av vittnesmål och intervju. I många fall har respondenterna själva nedtecknat sitt vittnesmål, för att sedan gå igenom det med en forskare från institutet. Detta gör att texterna har olika innehåll, vilka alla inte lämpar sig att analysera. Om ett större forskningsprojekt hade genomförts hade även

dessa kunnat analyserats vilket hade kunnat ge en bredare bild av tiden i och innan lägren.

Överlevarna har främst befriats från Ravensbrück-lägrer, eller har tillbringat en tid där. Övriga läger är till exempel Auschwitz och Bergen-Belsen. Intervjuerna har tilldelats en siffra, och de filer som har valts ut är nummer 29, 225, 228, 239, 240, 242, 258, 285, 326 och 434. Texterna går att finna i digital form via Lunds Universitetsbibliotek, och eftersom materialurvalet består av utsatta individers vittnesmål kommer inte något göras för att röja deras identitet. Alla intervjufiler innefattar även ett samtyckesformulär som är signerade av respondenten där hen godkänner att intervjun görs i dokumentationssyfte. I relation till detta bör även tidsaspekten tolkas. En lång tid har passerat sedan andra världskriget och således innehar forskaren en relativt stor kunskap om det, vilket inte var fallet när forskarna vid The Polish Research Institute samlade in materialet. Att ha en förståelse för kontexten vid datainsamlande och analys är av högsta vikt (Ackerly & True, 2010:225). Ambitionen är inte, som tidigare nämnts, att kunna generalisera utifrån urvalet. Det kan dock till viss del vara representativt för kvinnorna från lägrer efter att en gedigen genomgång av arkivet har gjorts. Generaliserbarhet har då inte heller det har varit den framträdande ambitionen, utan denna har snarare att besvara syftet.

Som tidigare nämndes var det andra kriteriet att respondenterna var kvinnor. Detta för att belysa just kvinnors situation i koncentrationslägren, vilket inte är lika vanligt förekommande som manliga intervjuer och vittnesmål. Studien har även influerats av ett *gender*-perspektiv vilket ökar relevansen av att studera kvinnliga narrativ, då detta fokuserar på kvinnors vardagliga upplevelser som just *kvinnor* och deras ojämlika position i samhället (Steans, 1998:5).

4. Metod

Det valda materialet består av texter vars syfte är att beskriva och berätta om en viss period i respondenternas liv, vilket visar på relevansen av att använda den valda metoden; processororienterad narrativ analysmetod, vilken kommer att diskuteras nedan.

4.1 Narrativ metod

Från början användes den narrativa metoden (då kallad det *narrativa sättet*) till att skapa ordning i det förflutna och på det viset kunna hitta luckor som behövdes fyllas i med hjälp av andra källor. Efter detta formade man materialet till berättelser (Robertson, 2012:222).

Den valda metoden för att kunna analysera materialurvalet grundat i de valda teorierna är narrativ metod. Ännu en avsmalning har gjorts till valet att analysera livsberättelser då intervjuerna är utdrag ur respondenternas liv och därmed lämpar sig detta (Johansson, 2005:23–24). Genom denna form av narrativ metod kan man undersöka den valda tiden ur olika perspektiv och teman, vilket leder till en ökad förståelse för hur individen skapar sin identitet och ger sitt liv och sina upplevelser mening. Metoden innebär att det är individens egen tolkning av situationen som analyseras, och går därmed i den socialkonstruktivistiska riktningen. Socialkonstruktivismen ser med andra ord inte en berättelse som ett uttryck för hur något faktiskt är eller tar sig i uttryck, utan snarare endast en version av berättelsens verklighet (Johansson, 2005:27). Livsberättelser är en form av narrativ som är en retrospektiv förstahandsversion av en individs upplevelse av något i en social kontext (Laslett, Maynes & Pierce, 2008:4), vilken i sig är producerad och inte given (Brison, 2002:33).

Den valda metoden är som tidigare nämnt en processororienterad narrativ analysmetod. Denna skiljer sig från den produktorienterade, vilken utesluter det sociala sammanhanget ur analysen och endast ser berättelser som egna konstruktioner. Processororienterad analys uppfattar berättelsen som en social konstruktion och som är ett resultat av vad berättaren väljer att återge i ett givet

sammanhang. Berättelsen ses också som ett sätt att förmedla en självrepresentation (Johansson, 2005:189).

För att kunna genomföra en god narrativ metodanalys finns det ett antal kriterier som bör uppfyllas. Dessa består av att analysen kan stödja sig på en rad citat som återges, att det finns både en inre och en yttre koherens som visar på hur trådarna hänger ihop, samt att studien är innovativ, elegant och estetiskt tilltalande (Robertson, 2012:255).

4.2 Tillvägagångssätt

Berättelser av materialets karaktär byggs upp av fem steg enligt William Labov och Joshua Waletzky (1967). Dessa steg kommer att användas för att systematiskt kunna analysera materialet, och det kommer att underlätta det kommande besvarandet av frågeställningarna:

1. **Sammanfattning:** Berättelsen inleds genom att ett sammandrag av berättelsen ges.
2. **Orientering:** Detta steg ger läsaren information om saker som tidpunkter, platser, aktörer och aktiviteter.
3. **Komplicerande handling:** I detta skede gås de centrala detaljerna i berättelsen igenom. Då den valda studien grundar sig i teorier om emotioner och identitetskonstruktioner kommer därför detta steg samt kommande att fokusera på detta.
4. **Utvärdering:** Här diskuteras de ovanstående detaljerna mer ingående och hur dessa kan tolkas.
5. **Coda:** Det sista steget sammanfattar och återför den narrativa tidsramen till nuet (Brinkmann & Kvale, 2009:240).

Genom att använda sig av dessa steg och tillvägagångssätt får forskaren en uttömmande och grundläggande analys av materialet. Det innefattar även ett element, steg nummer fem, av rum-perspektiv vilket är önskvärt för forskningsproblematiken i denna studie. Labov och Waletzky diskuterar även två

sorters värdering vid berättande; extern och intern. Det första innebär att berättaren tar ett steg utanför återberättandet för att värdera och förstärka emotionerna åt lyssnaren, och den andra innebär att man citerar sig själv i återberättandet (Johansson, 2005:191–192). Modellen har fått kritik eftersom att den endast är strukturerad för att analysera narrativ som återges i kronologisk ordning (ibid:196). Just i denna studien passar den därför bra då materialet består av vittnesmål från en viss tidsperiod i en individs liv, och därför oftast är kronologiska. Något som kommer att tas i beaktning är hur berättarna väljer att återberätta vissa händelser då de gör det antingen på grund av att de anser att de har speciell betydelse för hen, eller för att dölja något som hen inte vill berätta om (Laslett, Maynes & Pierce, 2008:72).

För att få en mer djupgående analys tjänar dessa verktyg endast ett praktiskt syfte, och analysen kommer därför systematiskt redovisa för svaren på de tre operationella frågeställningarna.

4.3 Tillförlitlighet

Många inom den kvalitativa forskningen avfärdar relevansen av validitet och reliabilitet då dessa begrepp innehar positivistiska drag som hävdas begränsa den emancipatoriska forskningen. Istället använder många andra termer så som tillförlitlighet och pålitlighet, vilka inte anses lika begränsande. Till exempel efterfrågas inte reliabilitet på samma sätt inom intervjuforskning då man sällan ämnar kunna reproducera intervjusituationen vid en annan tidpunkt med andra respondenter till punkt och pricka. Begreppet är inte heller relevant då materialet samlades in för över 70 år sedan, och då materialet i många fall är nedtecknade vittnesmål av respondenterna själva. På detta vis utesluts problematiken som kan existera kring ledande frågor (Kvale & Brinkmann, 2009:262–263).

För att kunna uppnå god tillförlitlighet och pålitlighet vid kvalitativa textanalyser efterfrågas till exempel transparens vid beskrivandet av forskningsprocessen (Bruhn Jensen, 1989:93). Det är även viktigt att vara observant på att de teoretiska utgångspunkterna kan tänkas styra analysen och därför utelämna vissa delar som inte är av lika hög relevans. Detta innebär en form av tolkningsföreträde och vissa

val kan vara svåra att motivera, men då det är en så pass öppen metod, tillsammans med hög grad av transparens, tillåts viss kreativitet (Robertson, 2012:254–255). Metoden syftar också till god begreppsvalidering vilket är en process genom vilken man ämnar utveckla mer välgrundade tolkningar av observationerna (Cronbach, 1971:443).

Det finns sju sätt att uppnå god tillförlitlighet och pålitlighet (Kvale & Brinkmann, 2009:267):

1. Tematisering
2. Planering
3. Intervju
4. Utskrift
5. Analys
6. Validering
7. Rapportering

Alla dessa steg kommer med noggrannhet gås igenom, utom steg tre då intervjuerna redan var gjorda sen innan. Det sjätte steget, validering, har genomförts med hjälp av kurskamrater som har utfört samma kodningsprocess för att se till så att de slutsatser som dras är korrekta, vilket kallas för dialogisk intersubjektivitet (ibid:261).

Det kommer i denna uppsats att hävdas att människor genom språk och tal ger sin version av den sociala verkligheten, och materialet kommer därför endast att analyseras som detta och inte som en absolut eller allmängiltig sanning (Bruhn Jensen, 1989: 95). Detta tas upp av Susan Brison då hon pekar på vikten av att inte generalisera en individs upplevelse och narrativ av ett trauma som allmängiltigt för hela gruppen, utan som ett självständigt vittnesmål/intervju (2002: 29–30). Samma forskare visar på hur man inte bör ta händelser och minnen för givna, och att trauman ofta leder till selektivitet och fragmentering (ibid:31).

Eftersom intervjuerna har genomförts i syfte att föra vidare individernas erfarenheter, och att varje textfil avslutas med några ord om intervjun och respondentens tillförlitlighet, tyder det på att forskarna har velat uppnå god reflexiv objektivitet. Forskarna och forskningsassistenterna har på så vis reflekterat över

intervjun och intervjusituationen, vilket framhålls är viktigt enligt Steinar Kvale och Svend Brinkmann (2009:260). Då intervjuerna gjordes samma år eller åren strax efter befrielsen av koncentrationslägren 1945, hade forskarna en annan dimension av kunskap än den som innehas i nutid av människor som har läst om förintelsen och dess konsekvenser. Detta faktum gör att en tid-och rumperspektivet bör nämnas då analysen av materialet görs i nutid och inte då materialet samlades in, vilket kommer att tas upp i det avslutande kapitlet - slutdiskussion.

Då materialet är nytt och därmed outforskat hade ett antal former av analyser kunnat göras. Det hade till exempel kunnat göras en feministisk kritisk diskursanalys med motiveringen att man med denna metod hade kunnat analysera maktstrukturer och lägga mer fokus på identiteter, manligt kontra kvinnligt. Detta valdes att inte göras eftersom att fler och djupare resultat kommer att nås med den valda metoden kopplat till den teoretiska grunden. Intresset ligger även i berättelser och hur överlevnadsidentitet och inte i någon annan form av dokument eller liknande vars analys hade kunnat främjats av en diskursanalys. Materialet lämpar sig även bäst för narrativ metod eftersom det är personliga livsberättelser som analyseras.

5. Analys

Materialet består av tio intervjuer/vittnesmål med kvinnliga överlevare från Ravensbrück-lägret, och analysen ämnar besvara de tre operationella frågeställningarna:

- Hur beskriver överlevarna sin tid i koncentrationslägren?
- Hur använder sig överlevarna av emotioner för att beskriva sin tid där?
- Hur kan förändringar i överlevarnas identitetskonstruktioner upptäckas?

Analysen har därför delats in i tre avsnitt för att systematiskt kunna besvara frågeställningarna. Huvudfrågeställningen och dess svar kommer främst att tas upp i nästkommande kapitel.

5.1 Narrativ från koncentrationslägren

De tio narrativen från de kvinnliga överlevarna från koncentrationslägren skiljer sig på många sätt sinsemellan då det kommer till beskrivningar av tiden i lägren. De flesta tillbringade längst, eller all tid, i Ravensbrück-lägret, vilket gör att en viss jämförelse dem sinsemellan kan göras.

Vissa av respondenterna skickades direkt till Ravensbrück efter tillfångatagandet, medan andra tillbringade tid i fängelser eller på flykt från sina hem. För respondent 240 var första natten i Ravensbrück en mardröm; ”We thought it was a gas chamber – people screamed, we called each other wanting to die together (...)”. Hennes tid i lägret var dock inte långvarig, då hon kort därpå forslades vidare till ett annat läger. Tidigare hade hennes två barn tagits ifrån henne och avrättats, och hon hade arbetat med fysiskt krävande uppgifter (240:5), vilket kan tänkas ha varit väldigt traumatiserande. Respondent 242 beskrev utförligt om flykten undan Gestapo innan hon till slut blev tillfångatagen. Även hon nämner endast Ravensbrück flyktigt, vilket kan tänkas bero på sättet som hon tidigare beskrev tiden i Auschwitz på. Hon blev i det lägret ständigt påmind om att ”Auschwitz had [a] crematoria, where all prisoners will meet their end. No one has yet left Auschwitz alive” (242:8). Denna skrämseteknik, bland andra, användes för att kontrollera fångarna. Detta är därmed intressant då det kan vara så att hon antingen blivit avtrubbad och inte längre är sig

själv, alternativt att inget kunde jämföras med tidigare upplevelser. Respondent 225 å andra sidan hade tillbringat många år i olika fängelser och koncentrationsläger. Hennes första dag i Ravensbrück-lägret präglades av upplopp vid badrummen, vilket således föranledde henne till att uttrycka "it would be more convenient just to die, not to be hindrance to anybody" (225:24), i sitt vittnesmål.

Respondent 239 beskrev sin första tid i lägret som tolererbar då hon blev tilldelad mindre krävande arbetsuppgifter, vilket sedan ändrades. Hon blev förflyttad till en annan avdelning och blev där behandlad annorlunda av SS-vakten jämfört med sina medfångar, vilket ledde till att hon även betedde sig som att hon stod över dem i rank. Även hon blev dock senare hårt bestraffad vilket ledde till att hon började sabotera för arbetsgivarna genom att skära sönder pälsar och liknande. Hon fortsatte att stå upp för sina medfångar under sin resterande tid i lägret, som beskrivs i narrativet.

Respondent 29 började sin tid i lägret på en avdelning där fångarna stickade under strikt uppsyn av de kvinnliga tyska fångvakterna. De blev även illa behandlade då de till exempel tvingades att stå utomhus och frysa under flera timmar. Överlag blev hon utsatt för grovt våld av de ansvariga, och hon fick endast hjälp av polska medfångar. Detta försökte hon senare återgälda genom att stjäla med sig mat från sin nya arbetsplats, köket; "in this way one saved lives of many prisoners" (29:2). Dessa osjälviska handlingar visade sig få ännu mer betydelse då hon blev utvald till att avrättas i gaskammaren, men fick överleva eftersom att hon var på god fot med de som gjorde urvalet (29:4).

Ett antal av respondenterna fick arbetsuppgifter i lägren som involverade ett visst mått av ansvar och kontroll över sina medfångar. Till exempel 228 arbetade som radiolog, det vill säga med medicinska undersökningar med röntgen och liknande, i lägret under ledning av ett antal tyska SS-läkare. Hon beskrev hur de opererade och utförde experiment på andra fångar;

(...) they were not scientific operations, but rather were done by ignorant German pseudo-doctors, educated in German wartime medicine. The assisting personnel were unqualified, and the conditions in which the operations were carried out went against all principles of hygiene.

Hon nämner ett flertal gånger hur det som pågick på avdelningen inte kunde klassas som något annat än brottslighet. Även 285 arbetade i sjukhusavdelningen i lägret där hon förde anteckningar och protokoll över fångarnas öden. Även hon beskrev det extrema våld och orättvisor som utfärdades på de polska kvinnorna som blev experimenterade på, samt på barn som steriliserades helt utan bedövningsmedel, med mera (285:2–3). Hon vägrade berätta mer om tiden där då hon ansåg att några av de som utsattes för detta överlevde och att det därför var deras historia att berätta. Respondent 434 beskrev i kronologisk och noggrann ordning olika tidsperioder då det kom nya transporter till ett tält som var tänkt att endast vara temporärt, men som fanns kvar till slutet på kriget. Hon beskrev hur tältet byggdes om under tiden, de olika grupperna som ankom, och en del om förhållandena i tältet. Människorna som kom till lägret och tältet verkar ha tillbringat ett fåtal veckor där innan förflyttning till annan del eller ort. Respondenten nämner knappt sin egen plats i lägret, utan beskriver från ett utifrån-perspektiv hur en del av tältet beboddes av en mängd olika grupper människor genom åren, och hur det förändrades. Hon nämner det dock kort i beskrivningen till Dr. Lakocinski som bifogats till vittnesmålet. En form av avhumanisering görs då hon refererar till de olika grupperna med fångar som ”the transport” hela tiden, vilket leder till att tankar väcks kring hennes egen inblandning i det som skedde i lägret.

Även respondent 326 hade arbetsuppgifter i Ravensbrück-lägret som liknade hennes tidigare då hon arbetade på kontor både innan tillfångatagandet, samt i fängelset som hon var inspärrad i innan lägret, vilket hon blev tilldelad efter att ha plockat potatis på åkrarna de första sex veckorna. Hon refererade till tiden i fängelset som den värsta tiden i fångenskap då hon fick bevittna mycket våld, och hon fick inga privilegier jämfört med de andra fångarna trots sina arbetsuppgifter. Respondenten beskriver inget konkret våld eller andra händelser som i lägret intressant nog, utan snarare sina arbetsförhållanden vilket kan tänkas tyda på en vilja att identifiera sig som den personen hon var innan. Detta kommer att diskuteras mer utförligt i kapitel 5.3.

En del av det våld som utövades i lägren och innan kom från kvinnor, både fångar och fångvaktare. Till exempel beskrev respondent 228 en av doktorerna som var helhjärtad involverad i experimenten som utfördes på fångarna, och en av sjuksköterskorna som inte utförde sitt arbete korrekt (6). Sjuksköterskans beteende bekräftades även av respondent 285 vid två tillfällen, då hon ena gången hjälpte en

av doktorerna att brotta ner en fånge (2), samt: ”no child born in the camp was allowed to live: Gerda Quernheim would strangle them with her own hands (...) (3). Detta våld beskrivs nämnvärt annorlunda än det som utövades av männen vilket är intressant att det tas upp på detta viset för att påvisa att även kvinnorna var våldsamma mot fångarna.

En av de som inte alls tillbringade någon tid i Ravensbrück var 258. Hon blev däremot fråntagen sina friheter och rättigheter på andra ställen; först i Ghattot (ett område i Krakow, Polen, med stor judisk befolkning), sedan i Plaszow, Pionki, Auschwitzs-Birkenau, Auschwitz samt Bergen Belsen, som alla var koncentrationsläger (258:1–2). På dessa platser förekom det mycket brutalt våld, och då hon var judinna fick hon även bevittna många medfångars lidande. Detta fick även de katolska fångarna göra, men ingen av dem beskrev det i den utsträckningen. Hon beskrev bland annat arbetet med att bygga upp ett läger som ”we built the camp with our blood”, och hur andra judar avrättades genom att läggas i massgravar. På något vis verkar hon dock ha vant sig vid eländet, och hon överlevde knappt den sista tiden då hon fick väldigt lite mat (258:6, 8–9). Även 240 beskrev på sätt och vis sin tid i lägret med orden; ”Cold, hungry and far from home...” (7), vilket kan appliceras på de flesta fallen.

5.2 Emotioners roll i narrativ

De överlevande kvinnorna hade alla befunnit sig i Ravensbrück, eller andra koncentrationsläger, vilket gör att de befunnit sig inom liknande kontexter även om något annorlunda beroende på arbetsuppgift, nationalitet, religion, och så vidare. Alla visar på en rädsla för vad som skulle hända härnäst, då levnadsförhållandena i lägren samt tiden innan var mycket oberäkneliga.

Ett antal av vittnesmålen är främst sakliga beskrivningar av vad som försiggick i lägren och tiden innan, men med ett fåtal inslag av emotionsuttryck. Till exempel respondent 326 gav inte uttryck för sina känslor under tiden i fängelset i narrativet förrän då hon blev förflyttad till Ravensbrück och jämförde de båda platserna med varandra; ”those four months were more terrible than the four years that followed

in the camp: I simply turned into stone there (...)" (4). Detta visar på en form av lättnad över att få lämna fängelset, trots att även koncentrationslägret visade sig vara hemskt. Samma respondent ger inte heller uttryck för *survivors guilt*, vilket däremot respondent 29 gjorde;

Few weeks later the Red Cross took us over, otherwise I would pay with my life for my stay in the camp (...). The cellar for the dead with piles of naked bodies made on me the most gruesome impressions. Deformed, swollen, naked women and babies lied on the ground, uncovered, the rats chewed the bodies. In addition the strong impression made the high flame, coming from the crematorium chimney and seen during the morning appeal, when we stood frozen and stared into it, praying for out [our] acquaintances that already passed away.

Detta gjorde även respondent 225 som kände sig skyldig över att inte ha förhindrat en av de ansvariga i lägrets våld mot några av judinnorna; "Still today, recalling this make me feel guilty that I had no courage to resist that 'Sztubowa' [en av lägrets ansvariga]" (225:16). Detta sker även en tid senare då hon inte blev utvald att transporterad till en trolig avrättning eftersom att hon gömde sig, och kände sig därför dum över att fortfarande vara vid liv (17).

Respondent 239 visade, som tidigare nämnt, på en vilja att revoltera vilket hon gjorde i tysthet då hon skar sönder pälsar, och en ovilja att utföra några som helst arbetsuppgifter under SS:s ledning: "I often didn't go out to roll call, I didn't care about anything, because I thought I was slated to die" (3–4). En incident i lägret gjorde att respondenten kände sig skyldig att hjälpa sina medfångar som blev inspärrade på grund av något som de alla utfört. De hade anfallit och slagit en medfånge, men endast fyra av dem hade blivit identifierade efteråt vilket gjorde att resterande gick fria, och därför bestämde sig för att befria de andra. Att själva ta till våld kan ses som en handling utefter omständigheterna som rådde, då förhållandena i lägret kan tänkas ha påverkat vad som var moraliskt rätt och fel.

Förvåning uttrycktes av respondent 228 som arbetade i sjukhusavdelningen. Hon bevittnade hur få av "patienterna" som opererades på utan de rätta medicinska förhållandena ovanligt nog inte fick några infektioner på grund av detta (9). Hon visar även genomgående på en hämndlystnad då hon utförligt redovisar för namnen på de som utförde operationerna och hur de arbetade, vilket även detta är ett exempel på *survivors guilt*; en vilja att hämnas sina mördade medfångar.

Respondent 242 var på flykt under en lång tid innan hon spärrades in i lägret, vilket även nämndes i föregående avsnittet. Hon beskrev tydligt den rädsla som hon kände inför att bli fångad och vågade därför inte stanna länge på samma plats, och för det ansvar som hon kände för sitt barn som var med under flykten. Hon visade på den utsatthet som det innebär att vara förälder och på flykt. På grund av detta beskrev hon hur hon hjälpte en annan jude som även han var på flykt för sitt liv. Hon visade på en förståelse för hans situation, och insåg att hon kunde vara i exakt samma redan dagen efter (4). Även respondent 258 uttryckte en specifik rädsla för "the German beasts" (4) innan hon blev utvald att arbeta på ett judiskt sjukhus styrt av SS. På plats där fick hon tillsammans med andra judar bevittna fruktansvärda scener i Ghettot då många avrättades och bestals på sina personliga ägodelar. Samma respondent reflekterade även hon över sin roll som mamma under sin tid i koncentrationslägret i Plaszow, då hon i största möjliga mån försökte skydda sin son undan SS som ville tillfångata honom. En annan kvinna som beskrev liknande känslor var 225 som pekade på den nervositet och ångest som hon kände inför att förhöras av Gestapo, vilket sedan ändrades till överlägsenhet efter att ha hämtat kraft i sin religiösa tro, och hon genomgick förhören avslappnad och lugn (7). På ett sätt skiljer sig respondent 228 som arbetade på sjukhusavdelningens reaktion från 242 och 258. Hon ansåg att det var hennes plikt att återberätta sanningen om vad som hade skett, och att hon var skyldig offren det. Å andra sidan nämner hon inget om att hon hade tankar på att hjälpa dem i ett tidigare stadie, vilket är en intressant aspekt. Just emotionen rädsla innefattas i de grundemotionerna som alla individer innehar (Wettergren, 2013:160). Den uttrycks här då individernas makt minskar i relation till att de tyska nazisternas ökar.

Respondent 225 gav uttryck för sorg då hennes far hade bett om att få träffa henne en sista gång innan han avrättas;

My father (...) asked Kutno's prison commandment, Mr KNUTT to permit me to see him. The commandment promised to fulfil father's request, but he never contacted me, and later on he said to my father that I refused to come to prison as I am obviously not responsible for all that happened. He died with the words "degenerate child" (...). (225:5).

Denna handling som utfördes av Gestapo är bara ett exempel på ondskefulla handlingar i olika grad som utfördes på miljoner människor under kriget. I detta

fallet förvägrades en döende man att få träffa sin dotter innan avrättningen. Denna handling verkar ha gjort ett stort intryck på respondenten, som efter detta beskrev sin situation i fängelset som ett offer och kände sig övergiven och fysiskt inkapabel att genomföra något som krävde någon form av styrka (225:5). Här väcks tankar kring hennes emotionsuttryck, och vilka som tar över. Hon ger främst uttryck för sorg, vilket kan tänkas bero på att andra emotioner som ilska inte var tillåtna i fängelset och att hon då lät sig påverkas av omgivningen som hon befann sig i. Hon kan tänkas ha tvingat sig själv till att bli ett offer då hennes identitet och emotioner inte var socialt acceptabla i den rådande situationen.

Även vissa positiva uttryck kan identifieras i de olika narrativen; ”It was the first time that we heard some good sounding words - we had hope now (...). We told ourselves that we are going to survive the war” (240:8). Samma respondent gav dock inte utlopp för sina känslor över den personliga situationen förrän då den förbättrades i slutet. Respondent 225 berättade bland annat om hur de skämtade om sin tillvaro i fängelset som hon befann sig i (6), och hur hon fann en situation rolig trots situationens allvar (8). Samma respondent beskrev den enorma glädjen som hon kände över att efter en lång tid i fängelse fått känna på riktig mark utomhus (14). Då respondent 242, som tidigare nämnts, flydde undan Gestapo under en lång tid och levde i stor osäkerhet visade hon två gånger stor glädje över att ha möjlighet att ha en plats att sova på i relativ säkerhet (4, 5). Detta visar på positiva känslor och handlingar vilket kan ses som ett resultat av att ha återfått en del av sin makt och sig själv, vilket diskuterades av Jasper i kapitel 2.1 (2016:67).

Sammanfattningsvis kan den andra operationella frågeställningen besvaras med att överlevarna använde ett antal olika emotioner för att beskriva sin tid i lägren. Genomgående präglades tiden av rädsla, oro och *survivors guilt*, och inslag av glädje, osäkerhet, lättnad, nervositet och ilska. Respondenterna gör detta i olika utsträckning, vissa knappt alls vilket även det är intressant att diskutera.

5.3 Överlevares identitetskonstruktioner

Respondenterna i detta material är självständiga individer med personliga identiteter, men de tillhör även olika kulturella grupper med olika förutbestämda normer och traditioner. Alla kom till koncentrationslägren och/eller fängelserna med olika bakgrunder och uppfattningar om världen. Dock är det tiden i lägren som kommer att analyseras, och hur skiften eller förändringar i självrepresentationen kan upptäckas i narrativen. En del i det teoretiska ramverket tog upp hur skiften kan ske då en individ utsätts för ett trauma, som till exempel tortyr eller förtryck, vilket skedde i lägren. Brison beskrev hur individer ibland reflekterar över tiden som att ”det är som att en del av mig själv har dött” (2002:63). Detta exemplifierar respondent 326, vilket nämndes i föregående avsnitt. Hon hade utsatts för och bevittnat mycket våld innan, så lägret blev en form av räddning från de fysiska övergreppen, men förändrade henne även mentalt då hon blev mer introvert. Hon fick dock möjligheten att i två omgångar utföra arbete som liknade hennes tidigare, vilket verkar ha underlättat för henne då hon på ett vis återgick till sin tidigare identitet som var kopplad till hennes arbete.

En av de som inte tycks diskutera sin egen roll och inblandning är respondent 228 då hon håller fast vid sin yrkesroll genom hela narrativet, och lägger stor vikt vid att hon endast utfört det jobb som givits henne. En respondent som snarare såg sig som en observatör än en som faktiskt befann sig i lägret var nummer 434 då hon beskrev tiden i lägret från ett utifrånperspektiv. Hon pratar istället om ”de” och om fängvakterna, och aldrig om sig själv, vilket tyder på ett sätt att avskrivna sig sin egen roll i lägret. Det finns även drag av att inte vilja ta ett moraliskt beslut huruvida vilken sida hon tillhör, då hon inte verkar veta hur hon ska hantera rollen fullt ut. Här beskrivs det som Primo Levi diskuterade i teoriavsnittet, en gråzon, i vilken en komplex struktur rådde och vad som var moraliskt rätt och fel inte var tydligt utpekade.

Respondent 239 tenderade att ett antal gånger förändra sin självbild då hon utsattes för olika situationer. Bland annat gjorde hon inget större motstånd i början av sin tid i lägret, för att sedan förråda en av sina medfångare som inte tyckte att hon sydde snabbt nog, till att efter blivit bestraffad ett antal gånger börja sabotera på jobbet.

Efter detta ändra hon sig till att försöka hjälpa sina medfångar istället, vilket visar på konstant förändring av identitet. Ibland identifierade hon sig som en fånge, ett offer, och ibland som en hjälpende hand (239:3–4). Respondent 225 höll fast vid sin tro på Gud, vilken hjälpte henne mentalt ett antal gånger. Hon beskrev även hur hon vägrade ta ett jobb i köket av rädsla för att inte kunna motstå frestelsen att börja stjäla mat från de som var hungrigare än henne (15).

Det tydligaste fallet där förändringar i identitetskonstruktioner kan upptäckas i narrativen är nummer 29. Även hon befäste sin offerroll i ett tidigt skede, men denna skiftade snart till att identifiera sig till stor del med de andra polska kvinnorna då de var de enda som hjälpte henne när hon var i behov av det. Detta togs upp i det teoretiska ramverket då gruppdynamik diskuterades. Där nämndes faktumet att individer tenderar att hålla fast vid det som är bekant i okända situationer, till exempel vid andra individer med samma religiösa uppfattning eller kultur (Post, 1999:338), vilket tydligt visas på här. Detta förändrade henne på ett antal sätt då hon valde att också börja hjälpa sina medfångar som var från Polen och på det viset även peka ut fienden för att sluta den egna gruppen (29:3).

Respondent 242 visade genom målande beskrivningar på hur hennes flykt undan Gestapo gick till, då hon modigt lyckades ta sig ur de flesta situationer som uppstod genom till exempel mutor och argumentation. Hon blev dock tvungen att överge detta då hon kom till Auschwitz och då befäste sin roll som offer istället. En respondent som inledningsvis tog offerrollen övergick till att släppa den och istället se sig som en arbetare, och senare som en människa igen, istället var respondent 240 (7).

Här syns tydliga exempel på det som ICT – *Identity Control Theory* – fokuserar på. Teorin visar på hur individer tenderar att handla utefter de roller som de har blivit tillskrivna i olika situationer (Clore, 2009:334), vilket respondenterna till stor del gör. De befäster sin roll som offer, men tenderar även att ifrågasätta, för att sedan omformulera sin identitet och återgå till sin tidigare, vilket teoriavsnittet pekade på var vanligt då en individ utsatts för mycket trauma (Jasper, 2016:68).

Man kan se hur många av respondenterna anpassar sig till den sociala kontexten då de går från att vara fria människor till att formas till helt andra personer genom våld, begränsningar och framtagna av rättigheter. Vissa tenderade att främst hålla fast

vid sin ursprungliga identitet, andra diskuterade det inte alls, och vissa förändrade sig helt under vistelsen i lägren.

6. Slutdiskussion

Den teoretiska grunden utgår från att emotioner uttrycks på både individuell och nationell nivå, och därför är viktiga att analysera. De skapas, förutom grundemotionerna, medvetet eller omedvetet genom interaktioner mellan människor och är socialt konstruerade utefter den sociala och kulturella kontexten och normerna. Vikten av att analysera kvinnors upplevelser av trauman har lyfts då det sker mer sällan och då de ofta har upplevt ett annat sorts direkt och strukturellt förtryck. Huvudfrågeställningen som ledde studien formulerades som: Hur representeras emotioner och identitetskonstruktioner i kvinnliga överlevares narrativ från sin tid i koncentrationsläger? och analysen styrde samt besvarade de tre operationella frågeställningarna. Det praktiska tillvägagångssättet som användes var Labov och Waletskeys modell, vilken i sig underlättade en systematik och besvarandet av de operationella frågeställningarna.

Narrativen öppnar upp möjligheter för läsaren att få en ökad förståelse för vad som skedde i lägren, och hur kvinnorna valde att återberätta om bland annat förtrycket och våldet. Många av respondenterna beskriver hur de bevittnade mycket brutalt våld och avrättningar, vilket endast förstärker den bild av koncentrationslägren som hade innan materialet lästes igenom. Beskrivningarna av lägret skiljde sig en del åt beroende på om respondenten hade haft en ansvarsfull position eller endast arbetat med olika uppgifter som tilldelats dem. De två respondenter vars arbete utfördes på sjukhusavdelningen beskrev båda två de ansvariga läkarnas avskyvärda beteende mot medfångarna. Det ses som intressant hur ett par av respondenterna endast beskrev tiden i lägret med siffror och konkreta fakta, istället för med mer personlig stil som de andra. Något som kan tänkas ske i denna situationen är att respondenten försöker förminska sin egen roll. Detta kan tänkas bero på olika anledningar, exempelvis kan det vara så att de anade eftergifter grundat i deras beteende i lägret och därför inte vill berätta om tiden mer ingående än med statistik. Något som nämndes i metodkapitlet var hur respondenter tenderar att överdriva och återberätta om specifika händelser av två anledningar: de anser att händelsen har särskild betydelse, eller att de vill dölja något. Ett par av respondenterna tenderade att avhumanisera sina medfångare för att framhäva sig själv och sin egen roll, och en

del av kvinnorna tenderade till att skifta i sin identitet under tiden i lägret. Detta gjordes genom att bland annat återgå till sin ursprungliga identitet, som exempelvis troende eller arbetande, eller till den kulturellt tillhörande gruppen. Vissa emotioner och handlingar kan tänkas ha påverkat detta, till exempel rädsla och våld.

Just våldet som utfärdades mot fångarna diskuterades med beskrivande ordalag av de flesta respondenterna. Framförallt belystes de kvinnliga fångvaktarna och sjuksköterskornas våld vilket var intressant då det rättfärdigade överlevarnas situation som offer.

En slutsats som dock kan dras är att påståendet att kvinnor alltid tar på sig offerrollen och förknippar sig själv med svaghet inte stämmer fullt ut. Detta hade eventuellt kunnat varit fallet om någon annan utifrån hade skrivit om dem, men nu nedtecknade de själva sina vittnesmål vilket gör att det också måste räknas som det. I kontrast till offerrollen så gav några av respondenterna uttryck för *survivors guilt*, vilket kan ses som motsatsen då skammen över att ha överlevt till skillnad från sina medfångar visas.

Då ett antal emotioner användes för att beskriva glädje, kan en slutsats dras att respondenterna till exempel glädjes åt saker som innan varit tagna för givet. Tiden i lägret får med andra ord kvinnorna att uppleva emotioner baserade på andra ting i sina liv, och i vissa fall är de väl medvetna om det. Emotionerna förändras beroende på omgivningen, vilket materialet är ett tydligt exempel på. Emotionsuttrycken kan även tänkas ha berott på att de i princip endast var omgivna av andra kvinnor, och knappt några män. Att hålla fast vid sin tro tycks ha hjälpt vissa av respondenterna.

Studien kan ses som ett steg på vägen för att inkorporera emotioner på både den globala och lokala nivån då det ökar förståelsen för hur kvinnor upplevde koncentrationslägren, och hur kopplingar kan dras mellan emotioner, personliga och sociala identiteter och strukturer. Det diskuterades även hur berättarens identitet både upptäckts och skapas av att återberätta, samt olika typer av emotioner som exempelvis *survivors guilt*. Eftersom att materialet var utforskat sen tidigare har få studier gjorts på det. Detta öppnar därför upp möjligheterna att göra komparativa studier med dels kvinnliga överlevare från andra konflikter eller liknande, eller att jämföra med manliga. Ett annat sätt att jämföra hade även kunnat vara att dels

använda denna materialkälla, och dels intervjuer som gjorts de senaste åren med överlevare från koncentrationslägren. Detta hade gett en ännu mer intressant diskussion kring till exempel tid och rum. Den teoretiska grunden hade kunnat omformuleras till att förslagsvis även inkludera minnesstudier eller mer socialpsykologiska teorier.

7.Referenser

7.1 Litteratur

Abbott, H. Porter. (2002). *The Cambridge introduction to narrative*. Cambridge: Cambridge University Press

Ackerly, Brooke A. & True, Jacqui. (2010). *Doing feminist research in political and social science*. Basingstoke: Palgrave Macmillan

Adelswärd, Viveca. (1996). *Att förstå en berättelse- eller historien om älgen*. Stockholm: Brombergs

Ariffin, Yohan; Coicaud, Jean-Marc & Popovski, Vesselin. (2016). *Emotions in International Politics: Beyond Mainstream International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) (2012). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. 3., [utök.] uppl. Lund: Studentlitteratur

Brinkmann, Svend & Kvale, Steinar. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur

Brison, Susan. (2001). *Aftermath: Violence and the Remaking of a Self*. Princeton, N.J.: Princeton University Press

Bruhn Jensen, Klaus. (1989). *Discourses of interviewing: Validating Qualitative Research Findings Through Textual Analysis* ur *Issues of Validity in Qualitative Research* (Kvale, Steinar ed.). Lund: Studentlitteratur

Bruner, Jerome. (1991). *The Narrative Construction of Reality*. *Critical Inquiry*, Nr:18

Casier, Tom; Mälksoo, Maria; Morozov, Vliacheslav. (2017). *The ontological status of culture and emotions in politics and IR*. Uptake Consortium Workshop, Estland.

Clore, Gerald L. (2007). *The Affective Regulation of Social Interaction*. *Social Psychology Quarterly*, Vol:70, Nr:4.

Cronbach, Joseph Lee. (1971). *Test validation* ur *Educational measurement* (Thorndike, Robert L. ed). Washington: American Council on Education.

Enloe, Cynthia. (2004). *The Curious Feminist*. Berkeley: The University of California Press

Fierke, Karin. (2015). *Emotions in IR: 'The dog that did not bark'*. *E-International Relations*.

Gentry, Caron & Sjoberg, Laura. (2015). *Beyond Mothers, Monsters, Whores: Thinking About Women's Violence in Global Politics*. London: Zed Books

Goffman, Erving. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden city, NY: Doubleday.

- Harre', Rom. (1986) *'An Outline of the Social Constructivist Viewpoint'* ur *The Social Construction of Emotions*. New York: Blackwell.
- Johansson, Anna. (2005). *Narrativ teori och metod: med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur
- Karlsson, Ingela. (2011). *Ravensbrück*. www.levandehistoria.se.
- Krag Jacobsen, Jan (1993). *Intervju: konsten att lyssna och fråga*. Lund: Studentlitteratur
- Kurz, Katja. (2015). *Narrating contested lives: the aesthetics of life writing in human rights campaigns*. Memmingen, Tyskland; Winter Verlag
- Labov, William & Waletzky, Joshua. (1967). *Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience*.
- Laslett, Barbara; Maynes, Mary Jo & Pierce, Jennifer L. (2008). *Telling stories: the use of personal narratives in the social sciences and history*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press
- Levi, Primo. (2014). *The Gray Zone* ur *Violence in War and Peace: an anthology* (Bourgios, Philippe & Scheper-Hughes, Nancy ed.). Blackwell Publishing
- Leys, Ruth. (2007). *From guilt to shame: Auschwitz and after*. Princeton: Princeton University Press
- Lowndes, Marsh, David & Stoker, Gerry (red.) (2010). *Theory and methods in political science*. 3. ed. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Parashar, Swati. (2011). *Embodied "Otherness" and Negotiations of Difference* ur *Emotion and the Feminist IR Researcher*. International Studies Review, Vol:13, No:4
- Peterson, V. Spike & Runyan, Anne Sisson. (2010). *Global Gender Issues in the New Millennium [E-bok]*. 3rd ed. Boulder, Colo.: Westview Press
- Post, Jerrold M. (1999). *The Psychopolitics of Hatred: Commentary on Ervin Staub's Article* ur *Peace and Conflict: Journal of Peace Journalism*, Vol: 5, No:4
- Schaffer, Kay & Smith, Sidonie. (2004). *Human rights and narrated lives: the ethics of recognition*. New York: Palgrave Macmillan
- Shank, Daniel B & Lulham, Rohan. (2016). *Symbolic Interaction with Consumer Products: An Affect Control Theory Approach*. Social Compass Vol:10, Nr:7
- Shay, Jonathan. (1994). *Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing Character*. New York: Atheneu
- Sjoberg, Laura. (2011). *Emotion, Risk, and Feminist Research in IR* ur *Emotion and the Feminist IR Researcher*. International Studies Review, Vol:13, No:4
- Sjoberg, Laura (2013). *Gendering Global Conflict: Toward a Feminist Theory of War*. New York: Columbia University Press.
- Steans, Jill (1998). *Gender and international relations: an introduction*. Cambridge: Cambridge Polity Press

- Thoits, Peggy A. (1991). *Gender differences in coping with emotional distress* ur *The social context of coping*. The Springer Series on Stress and Coping. Springer, Boston, MA
- Turner, Jonathan H. & Stets, Jan E. (2005). *The sociology of emotions*. New York, NY: Cambridge University Press
- Reus-Smit, Christian. (2005). *Constructivism* ur *Theories of International Relations*, 3rd ed. (Scott Burchill m.fl. ed.). Basingstoke: Palgrave
- Robertson, Alexa. (2012). *Narrativanalys* ur *Textens mening och makt* (Bergström, Göran & Boréus, Kristina ed.). Lund: Studentlitteratur
- Ross, Andrew. (2006). *Coming in from the Cold: Constructivism and Emotions*. European Journal of International Relations Vol:12, No:2
- Wadley, Jonathan D. (2010). *Gendering the State: Performativity and Protection* ur *Gender and International Security: Feminists Perspectives* (Sjoberg, Laura, ed.). London: Routledge
- Wendt, Alexander. (1999). *Social Theory of International Politics*. Cambridge: Cambridge University Press
- Wettergren, Åsa. (2013). *Emotionsociologi*. Malmö: Gleerups Utbildning AB
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise. (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur
- Zehfuss, Maja. (2006). *Constructivism and Identity* ur *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and his Critics* (Guzzini, Stefano; Leander, Anna & Buzan, Barry ed.). London: Routledge

7.2 Materialkälla

Universitetsbiblioteket, Lunds Universitet. (2017). *Röster från Ravensbrück*. <https://www.ub.lu.se/roster-fran-ravensbruck-4>